

BAKÓ ENDRE

Arany-centenáriumi Nagyváradon

Társadalom

A Janus-arcú Nagyvárad konzervatív szellemének letéteményese a Szigligeti Társaság volt Rádl Ödön ügyvéd vezetésével. A megye és a város által erkölcsileg (kisebb mértékben anyagilag) is támogatott egyesület sokáig tartotta pozícióit, noha éppen Váradról indultak országosan is fontos ellenáramlatok, modern irodalmi törekvések, s a város szellemi arculatát a 20. század elején olyan személyek határozták meg, mint Ady Endre, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Ágoston Péter, Somló Bódog, Antal Sándor stb. 1916-ban Rádl Ödön meghalt, de a társaság már a háború kitörése óta tetszhalott állapotban leledzett. Adorján Ármin alelnök 1917 januárjában megpróbálkozott az újjászervezéssel, és a kísérlet sikerrel járt. A kétarcúságot most maga a társaság új vezérkara is tükrözi. Az elnöki székbe a konzervatív Sas Edét ültették, aki egy cikkében támadja ugyan Babitsot, de elismeri zsenialitását,¹ az irodalmi szakosztály élére viszont Antal Sándort, a *Holnap* antológia első kötetének szerkesztőjét, a *Vörös Újság* majdani munkatársát választják, aki 1913-ban, többévi távollét után hazatért Svédországból. Tagja lesz a társaság irodalmi szakosztályának Dutka Ákos, Miklós Jutka, Nadányi Zoltán, Tabéry Géza, Zilahy Lajos. A társaság működőképességét, vitalitását leginkább az Arany János születésének centenáriumára tervezett ünnepséggel kívánta demonstrálni. A számtalan hírlapelőzetes egyikéből kiderül, hogy Dutka Ákos indítványozta, hogy „a társaság nagy íróink – Arany János, Besenyei, Kazinczy – emlékezeit minél intenzívebben kultiválja, s emlékezetükre évente rendezzen ünnepséget. [...] Az indítványt elfogadták, s a megvalósítás végett a munkaprogrammal együtt kiadják az ünneprendező és irodalmi szakosztálynak.”² Bizonyára felderítetlen tény marad, hogy kinek jutott eszébe Kosztolányit az Arany-ünnepre meghívni. Levelezéséből tudjuk, hogy a helyi írók közül (természetesen az „ideiglenesen váradi”

BAKÓ ENDRE (1938, Derecske) újságíró, irodalomtörténész. Magyar irodalom szakos tanári diplomát szerzett. Később kulturális újságíró, tanulmányok, kritikák szerzője. 1988-ban alapítója a debreceni Csonkai Kiadónak, a rendszerváltás után a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztőjeként dolgozott. A debreceni és a bihari irodalom specialistájaként tartják számon, e tárgyban több kötetet jelentetett.

Juhász Gyulát nem számítva) Dutka Ákossal tartott laza kapcsolatot. Dutka vagy az újonnan megválasztott Antal Sándor gondolt rá? Mindenesetre, március 18-ra kitűzték a rendezvény időpontját. „Arany János emlékünnepének megülésére nagyon készül a Szigligeti Társaság, amelynek ez alkalommal – mint már jeleztük – kiváló és kedves vendége lesz. Kosztolányi Dezső, az új magyar irodalom egyik legjelesebb képviselője, a finom hangulatok poétája ül a

1. *Hétről hétre*. 1917. jan. 21.; 2–3. Nagyvárad. A továbbiakban Nv.
2. *Munkában a Szigligeti Társaság*. Nv. febr. 1. 2–3.

társaság felolvasó asztalához. A kitűnő író most értesítette a rendőrséget, hogy vasárnapra virradó éjjel érkezik Nagyváradra, ahol író barátai meleg szeretettel készülnek fogadására, de kétségtelen, hogy egész irodalomszerető közönségünk nagy és rokonszenves érdeklődéssel üdvözlí a jeles poétát, aki Arany Jánosról szabad előadást fog tartani.” A tudósítás a program ismertetésével zárul.³

Az ünnepség fontossága, irodalomtörténeti jelentősége meghatározódott azáltal, hogy elhalasztották az országos méretűre tervezett nagyszalontai centenáriumi megemlékezést. De mi is történt voltaképpen?

Az elhalasztott nagyszalontai ünnep

Nagyszalonta városa, pontosabban az Arany Emlékegyesület és az előljárárság idejében hozzálátott az ünnepség szervezéséhez. Azt tervezte, hogy az Arany János szülőháza mellett lévő telket, mely a város tulajdona, átengedi az egyesületnek egy létesítendő néprajzi múzeum céljára, a város iratárában lévő, Arany Jánosra vonatkozó iratokat átadja az egyesületnek, hogy azokat a létesítendő Arany-múzeumban helyezze el, illetve a jubiláris ünnepség rendezési költségeihez kétezer koronával járul hozzá.⁴ Egy héttel később a Szalontáról küldött tudósítás még büszkén hirdeti: „Ágyúbömbölés és fegyvercsattogás közepette ünnepre készül az egész ország: Arany János halhatatlan géniuszának ünnepelésére.” Beszámolót kapott az olvasó arról, hogy gróf Tisza Kálmán, az egyesület védnöke és Tatár Balázs elnök „meghívta az országgyűlés két házát, az irodalmi egyesületeket, köztük természetesen a Szigligeti Társaságot (amely hamarosan jelezte, hogy 30 tagú küldöttséggel lesz jelen)”. A már kész programot is közli az újság *Az ünnepség sorrendje* alcímen: „Délelőtt félt tízkor Nagyszalonta város díszközgyűlése a városháza nagytermében. Ezt követően ugyanott az Arany Emlékegyesület díszközgyűlése, melynek keretében Négyessy László dr., a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja mond ünnepi beszédet. Szabolcska Mihály, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság tagja felolvassa ez alkalomra írt költeményét, s a debreceni református kollégium énekkara Arany-dalokat énekel. A megnyitó beszédet Tisza Kálmán gróf, az egyesület

védnöke, a zárszót Tatár Balázs, az egyesület elnöke mondja. Az emléktábla leleplezése azon az épületen, mely Arany János egykori lakóháza helyén áll. Társasebéd. Este a Központi Szálloda nagytermében a debreceni református kollégium ifjúsága és énekkara, Dutka Ákos, Oláh Gábor, (a Petőfi Társaság tagja), Szendrey Zsigmond és Zilahy Lajos közreműködésével irodalmi estély. A csonkatoronyban elhelyezett Arany-múzeum a közönség számára egész nap nyitva lesz.”⁵

Két hét múlva viszont a lap már múlt időben arról ad hírt, hogy az ünnepség elmarad. „Nagyszalonta és az ország nagy irodalmi ünnepét tudvalevően el kellett halasztani a hirtelen beállott közlekedési zavarok miatt. A bizottság terve az, hogy az ünnepséget ősszel fogják megtartani, de most az a terv is fölmerült, hogy az ünnepséget egészen elhalasztják a béke idejére, amikor a hangulat és egyéb viszonyok is kedvezőbbek lesznek, hogy az mindenképpen méltó módon sikerüljön.” A nagyszalontai jelentésre hivatkozó cikkből az derül ki, hogy Szász Károly, az országgyűlés elnöke kezdeményezte a halasztást, a korábbiak mellett azzal az indoklással, hogy a Kisfaludy Társaság már februárban rendezett egy Arany-ünnepséget, s különben az egész év Arany János emlékének van szentelve.⁶ Nagyszalontán viszont úgy vélték, hogy ha már márciusban elmarad az ünnep, akkor tegyék át a béke idejére, „amikor megtartását a jelenlegihez hasonló okok nem akadályozhatják. Addig készüljön el az

3. *A Szigligeti Társaság Arany-ünnepé*. Nv., 1917. márc. 16. 2.

4. *Nagyszalonta városa Arany János emlékéért*. Nv. 1917. febr. 2. 2.

5. *Arany János emlékünnepe*. Nv, 1917. febr. 9. 2.

6. *Arany emlékünnepe a béke idejére halasztották*. Nv. 1917. febr.25. 2.

emlékoszlop, [a *Kisfaludy Társaság vállalta, B. E.*] az Arany-plakett, emlékalbum...” Ezzel a szülőváros rendezvénye lekerült a napirendről, a hasábokat most már a váradi Arany-ünnepség uralta.

Kosztolányi Dezső előadása

S nemcsak a *Nagyvárad*, a várakozást a többi lap is előszere-tettel gerjesztette. „A szegény kisgyermek panaszainak hír-neves költője, Kosztolányi Dezső ma este leül a Szigligeti Társaság felolvasó asztalához, hogy egy félóra gazdag és előkelő művészetét a nagyváradi közönség előtt ragyogtas-sa. Kosztolányi Dezső érdekes és szép feje, amely kerti üveg-golyókon, izzó vagy mélabús hangulatokon át nézett felénk, most pódiumról néz le, s a gyönyörű poémák excentrikus és finom költője ez alkalommal mint esztétikus lép elibünk. Kosztolányi kivételes készültsége és sokat átfogó talentuma sokoldalúvá nemesítették a kitűnő író-t. Igazán nem tudjuk, hogy abszolút költői versei mellett novellái, kritikai dolgoza-tai, glosszái vagy újságcikkei a jobbak. Ő mindenben első-rangút produkál, a holnapi felolvasás, amelyet Arany János emlékének szentel, ünnepi élvezetnek, ritka és különleges csemegének ígérkezik.”⁷

Az előadás napján a *Nagyvárad* vezércikkben áldozott Arany János emlékének. Nagyszalonta népe nem tudhatta 1817. március másodikán, hogy csoda történt, zseni született a hajdúvárosban. Most már tudja, mégis kevesen olvassák műveit. Ebben – szerinte – a tudálékos pedagógusok és a tankönyvek a hibásak. Új tankönyvekre lenne szükség, s milyen jó lenne, ha az új tankönyvekért egy Bihar megyei képviselő rántana kardot a parlamentben.⁸ A helyi lapok részletesen tájékoztattak a jeles eseményről. A *Nagyvárad* terjedelmes beszámolójából idézünk. „Szülőhelye, Szalonta, a háború viszontagságai miatt nem tarthatta meg halhatatlan fiának országos emlékűnépét, de irodalmi társasá-gaink egymás után fonják körül virágos hódolatukkal Arany János emlékét. A Szigligeti Társaság vasárnap este ünnepelte: mégpedig méltóképpen. Becsületére vált az ünnepség a Társaságnak és a megjelent közönségnek egy-aránt.” A tudósítás felsorolja a megjelent notabilitásokat, idéz Sas Ede elnöki megnyitójából, Dutka Ákos verséből. „A

költemény teljes elismerést aratott: azután ült a felolvasó asztalhoz a Társaság egyik kitűnő vendége, Kosztolányi Dezső. Előadásának már a bevezetése megragadta a hallgatósá-got. Nem Arany János szellemét idézte, mint hasonló ünnepeken szokás – de a testét. A kora öreg beteges Arany Jánost állította elénk, mégpedig oly megjelenítő erővel, hogy akik hallot-ták: mintha csakugyan látták volna az *Őszikék* szenvedő költőjét... Törté-nelmi materializmus már van, de irodalomtörténeti materializmus még nincsen – mutatott rá roppant érdekesen – pedig mily fontos volna ez! S megható gyöngédséggel foglal-kozott a férfikora delelőjétől folyton betegeskedő Arany Jánossal, a szere-tet poézisével vonva be törekeny alakját, melyet összes képei megha-misítva, mint robusztus oszlopot állí-tanak elénk. S a legmelegebb megér-tő szívvel beszélt az *Őszikékről*, ame-lyekben a borús lelkű, tépelődő, önmaga tehetségében sem bízó Arany János legőszintébben tárta föl önmagát. Finom és eredeti megfigye-lései rendkívül lebilincseltek a hall-gatóságot, amely hálás is volt, az élvezetért, amit a kitűnő író neki szerzett, viharos tapsokkal búcsúz-tatta el Kosztolányi Dezsőt a felolva-só emelvényről.” [...]”⁹

Egy másik beszámoló ezt rögzítette: „(...) Ezután Kosztolányi Dezső lépett a pódiumra és egy félórán át az ő elő-kező modorában foglalkozott Arany Jánossal. Kosztolányi szívárványos szemlélete és sokat átfogó készültsé-gel elragadóan domborodott ki ebben az előadásban. Értékes egyéni szem-

7. Kosztolányi Dezső – *A Szigligeti Társaság ünnepe*; Szabadság, 1917. márc. 18. 8.

8. Nadányi Zoltán: *Arany János*. Nv. 1917. márc. 18. 1.

9. Arany János emléke a Szigligeti Társaságba. *Kosztolányi Dezső előadása*. Nv, 1917. márc. 20; 2–3.

pontjai üdítőleg hatottak a publikumra, s csodás színfoltjai, amivel nagy lelki megnyilvánulások képeit oly frappánsul vetítette a közönség elé, a legtökéletesebb körvonalait mutatták be Arany költészetének. Kosztolányi Dezső bensőséges eleganciával elmondott tanulmánya teljesen áthatotta a közönséget, amely percekig ünnepelte a hírneves fővárosi író, aki nagy talentumának egy pompás fénysugarával elragadtatta a közönséget. (...) ¹⁰ A *Napló* viszonylag röviden intézte el a tudósításában Kosztolányi szerepét, mert hamarosan publikálta előadásának a teljes szövegét. ¹¹

A *Tiszántúl* is idejekorán kezdte az esemény népszerűsítését, de az első híradásban inkább Lovassy Andort állítja középpontba. ¹² A következő beharangozónak azonban már az alcíme jelzi az esemény kiemelkedő értékét. ¹³ A beszámolóból viszont úgy tűnik, hogy a püspökség lapjának (vagy a püspökségnek?) nem volt ínyére Kosztolányi modern antropológiai koncepciója. „[...] Kosztolányi Dezső, a társaság fővárosi vendége Arany Jánosról, mint emberről olvasott fel. Talán ilyen alkalomra inkább a költő nagyságát, mint a törekeny emberi szervezet kórságát szokás hangoztatni, kivált, mikor törekeny testben oly nagy lélek lakott, mint Arany Jánosé. Azt a felfogást sem teszi magáévá mindenki, hogy a modern embert Arany János költészetéből az Őszikek érdeklik legjobban. De amit mondott Kosztolányi, érdekesen mondotta, s megtapsolták érte, bár – mást várt tőle a közönség. [...]” ¹⁴

A *Pesti Napló*, lévén munkatársa révén érdekelt, részletes tudósítást hozott: „Nagyváradról jelentik A Szigligeti Társaság vasárnap este a vármegyeház dísztermében nagy és előkelő közönség részvételével ünnepelte meg Arany János születésének százéves évfordulóját. Az estély kiemelkedő műsorszáma Kosztolányi Dezső, a »Pesti Napló« munkatársának előadása volt. Arany János életét Kosztolányi egészen új, különleges nézőpontból világította meg. (...) – Itt említjük meg, hogy a nagyszalontai Arany-emlékegyesület Arany János születésének évfordulója alkalmából művészi emlékermet bocsát ki. Az érem megmintázásával Beck Ödön Fülöp szobrászművészt bízta meg.” ¹⁵

Kosztolányi tehát nem szabadelőadást tartott, hanem felolvasott, az invenciózus esszé néhány nap múlva meg is jelent

10. Kosztolányi Dezső felolvasása Nagyváradon. A Szigligeti Társaság Arany János-ünnep; Szabadság, 1917. márc. 20. 2.

11. A Szigligeti Társaság Arany-ünnepélye. Nagyvárad, 1917. márc. 21. 2–3.

a *Naplóban*. ¹⁶ Ő a csizmás, tempós, nehézkes Arany János uram-bátyám helyett, ami a 19. század ideálja volt, a modern költőt vizionálta, „aki meg van hasonulva önmagával, vágyait puritán szigorral tiporta el, csupa fulladt és titkos mélység a lelke. Egy napon azonban mind e sok kétség, a test és lélek szenvedése utat tör magának. Korlát és gát nélkül kirobban, és Arany a kétségbeesés delíriumában dalolni kezd. Micsoda nagyszerű vallomások ezek a versek.” Szövegének főképp ezek a mondatok az újdonságai: „A költőben minden korszak mást lát, az új nemzedékek mindig a maguk igéit olvassák ki ugyanabból a könyvből, amit őseik az asztalon hagytak. Apáink más Arany Jánost olvastak, mint mi. Övék volt az epikus, a fiatal, a nyugodt. Mienk a lírikus, az öreg, az ideges. Petőfi valaha így köszöntötte: »Toldi írójához elküldöm lelkemet...« Mi az Őszikek írójához küldjük el lelkünket. E szenvedő és daloló aggastyán előtt teszem le az új magyar írói nemzedék alázatos és forró hódolatát.”

Kosztolányi sokszor úgy tett, mintha hidegen hagyná a valóságot, mintha túlnézne „a mai kocsmán”, valójában

12. A Szigligeti Társaság Arany-émlékünnepe. 1917. márc. 11. 3.

13. A Szigligeti Társaság Arany-ünnep – Kosztolányi Dezső Nagyváradon. 1917. március 16. 4.

14. A Szigligeti Társaság Arany János emlékünnepe. Tiszántúl, 1917. márc. 20. 5.

15. A Szigligeti Társaság Arany-ünnep – Pesti Napló, 1917. márc. 21. 9.

16. Nagyvárad, 1917. március 25. Újra közölve: Réz Pál szerk.: *Tükörfolyó magyar írókról*. Bp. 2004. 107–110.

érzékenyen reagált a környezeti benyomásokra, és minden jelenség lekötötte, érdekelte például a kül- és belpolitika. Hogyne keltette volna fel érdeklődését az orosz forradalom. „Vonatam késik, és – vérbeli újságíró – a Nagyváradi Napló irodalomtörténeti nevezetességű szerkesztőségében várakozom, mint kedves várakozóteremben. Fehér Dezső, a szerkesztő, sok új író nevelő apja, ki tegnap leültetett előbb a fehér asztalhoz, aztán este a felolvasóasztalhoz, barátságosan leültet az íróasztalhoz is” – kezdi *Orosz köztársaság* c. írását, mely még másnap megjelent.¹⁷ Egy-két napos váradi tartózkodása elegendőnek bizonyult ahhoz is, hogy hazatérve „szeszélyes riportban” számoljon be „a pakfon-város” néhány városképi és néprajzi látnivalójáról, még inkább szellemi közérzetéről, hangulatáról. „Ő, Várad, villanyváros” – kezdi a riportot Somlyó Zoltán versének idézésével, de nevet nem említ, csak „egy kedves, nemes nagyváradi költőnek” titulálja a szöveg szerzőjét. Hiszen barátjáról, az Esti Kornél novellákban is szerepeltetett bohém társról van szó. Érzékelteti, hogy Ady Endre szellemárnya ott lebeg a város felett, de pontosan tudja azt is, ki mindenki járult hozzá a váradi Pantheonhoz. Láthatta Ágoston Pétert is feltűnni az utcán, az ő múltját is ismerte. *A zsidók útja* című könyvét rejtélynek nevezi, mely „tudományos tisztázásra szorul”.¹⁸

Utójáték

Bihar vármegye márciusi közgyűlésén Miskolczi Ferenc főispán emlékezett meg Arany Jánosról. Egyebek mellett ezekkel a szavakkal: „Arany János költészetének nőttön nő tiszta fénye, amint időben és térben távoznak tőle. Arany János költői műveiben a magyar nép lelke, a magyar nemzet gondolkodása, a magyar nemzet öntudata, a magyar nemzet

karaktere tündöklik. Ezt a szellemet, ezt a irányt kell ápolnunk a jövőben is, mert ameddig ez a szellem honol a mi tudatunkban, addig földi hatalom rajtunk erőt nem vehet. Indítványozom, hogy Arany János születésének százéves évfordulója alkalmából a vármegye közönsége mély tiszteletét, soha el nem múló hálóját, őszinte csodálatát és meleg kegyeletét jegyzőkönyvben örökítse meg!”¹⁹

A centenárium bihari utójátéka, hogy 1920. november 27-én az új történelmi helyzetben a Bihar megyeiek és Nagyváradiak Szövetsége rendezésében a bihari poéták (Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Nadányi Zoltán, Ritoók Emma, Sas Ede, Zilahy Lajos) megünnepelték a legnagyobb bihari lantos, Arany János emlékét a Vígsházban. A szövetség *Bihari Lant* címen megjelentette a kis kötetet 10 ezer példányban, részint azért, hogy a befolyt összegből segítse a rászorulókat, továbbá „hogy megőrizze azt a szellemi kincset, melyet Biharország nagyjai – elsősorban Arany János hagyott reánk. A magyar területi integritás szent gondolata így kapcsolódik össze a magyar szellemi integritás gondolatával.”²⁰

17. Nagyváradi Napló, 1917. márc. 20. 2. Újra közölve: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Füst*. Szerk.: RÉZ PÁL. Bp. 1970. 386–387.

18. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Gyémántgöröngyök*. Szerk. URBÁN LÁSZLÓ. Bp. 2001. 170–173.

19. *Miskolczi Ferenc főispán Arany Jánosról*. Nv., 1917. márc. 22. 1.

20. DR. HOVÁNYI GYULA: *Előszó* (a kiadványhoz).